

És éppen ezzel „ugrik ki” az írás önnön — mondjuk önéletrajzi adatokkal hitelesíthető, de nem magyarázható — kereteiből és lép be az *intellektuális fantasztikum* világába, teszi az értelmi konstrukciót „irodalmivá”, ami itt nem a szöveg hovatartozására utal, inkább a szöveg minősítése.

Ettől egyszerűbb a címszavakkal megírt önéletrajz elbeszélői eljárása, de nem kevésbé hatásos. Ott a lexikonszerű mondatformálás és beszédmód hozza meg a fordulatot és emeli át a tényeket a fantasztikum világába. Hasonlóan az állatokkal elmondott életrajz esetében is, ahol az állatok elsődlegessége mindig látszattá válik, hogy helyére az első pillanatban másodlagosnak tűnő „életanyag” ugorjon be, de semmiképpen sem a történelem illusztrálásának céljából, vagy a dokumentálás feladatával, hanem ismét az intellektuális (filozófiai?) fantasztikum világképének meghatározó eleméül.

Ezáltal nemhogy élüket vesztenék Gáli József írásai, még metszőbbekké válnak, még pontosabban találnak célba.

Miért mondtuk mégis novellának Gáli József írásait? Csak a műfaji meghatározás nehézségeinek elkerülését előlegezve? Nem, mert éppen a „novellisztikusabb”, de értéktelenebb Leltárhány ellenében ezek az írások valószínűsítették meg az „irodalmiságot”, ezen belül pedig azt a nehezen megközelíthető és mégis evidens novellaformát, amely nem Borgesre támaszkodva, csak rá emlékeztetve állt össze stabil alakzattá.

BÁNYAI János

MONOGRÁFIA A NAGYCSALÁDSZERVEZETRŐL

Penavin Olga: *A nagycsaládszervezet Szlavóniában (Kórógyon)*, Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1981.

Penavin Olga könyvében Szlavónia négy szigetmagyar falvában, Szentlászlón (Laslovo), Kórógyon (Korog), Harasztiban (Hrastin) és Rétfalun (Retfala) vizsgálja a családi szövetkezet — kučna zadruha — kialakulását, életét és felbomlását. A nyelvjáráskutatás és néprajzgyűjtés alkalmával figyelt fel a szerző a szlavóniai nagycsaládok rendszerére, melyeknek több modellje élt évszázadokon keresztül. Emléktöredékekből, presbiteri jegyzőkönyvek feljegyzéseiből, melyek a XIX. század 20-as éveivel kezdődnek, és gazdag szakirodalom segítségével rekonstruálja a nagycsaládszervezet struktúráját, a tagok közötti családjogi szokásokat, a gazdasági életet, a hétköznapiakat, az élet fordulóihoz fűződő szokásokat, az egyházi és a világi közigazgatás szerepét.

A monográfia négy nagyobb egységből áll. Az első részben általában

ír a nagycsaládról, utalva a gazdag nemzetközi irodalomra, mely e kérdéssel foglalkozik. A nagycsalád — zadruga elnevezést a szerbhorvát nyelvben először Vuk Karadžićnál találjuk meg. A XIX. századig nincs neve ennek a szervezetnek, meglétükről azonban már Dušan cár törvénykönyve is árulkodik, a XIV. században a régi Szerbiában szokás volt 2—3 családnak szövetkezni. Dalmáciában a XIII. századból van nyoma a családi szövetkezetnek, ásatások pedig a VII—X. századi meglétéről adnak hírt. A *zadruga* elnevezés tehát a horvátok nyelvi hatását mutatja (Đakovón még ma is él a zadruga). A különböző meghatározások lényege, hogy a zadruga gazdasági-társadalmi szervezet, melyet vérkoncsági és házassági kapcsolatban élő személyek alkotnak a legidősebb férfi irányítása alatt, és ami még nagyon fontos: egy adózó egységnek számít minden nagycsalád. Részben ezzel magyarázható, hogy a töröktől felszabadult vidékeken a XVIII. század a szövetkezetek ideje. A jobbágyfelszabadítás után 1848-ban kezdődik a nagycsaládok lassú kihalálása; a polgárosodás, a bekövetkezett gazdasági változás a szövetkezet felbomlását hozta magával. Az elmaradottabb vidékeken, konzervatív környezetben, az évszázadok óta bevált és megszokott életformához való ragaszkodás, a változástól való félelem tartja életben napjainkban is a régi típusú zadrugát. Penavin Olga összehasonlítja a délszlávoknál jelentkező zadrugák modelljeit a szlavóniai magyar nagycsaládokéval. Megállapítja, hogy mindkettőnél fellelhető a vérségi és házassági kapcsolatokra épülő zadruga egy fedél alatt vagy egy telken, de több házban. Pl. vérségi kötelék alapján — osztatlan nagycsalád modellje:

1. a törzs (apa + anya) + az ágazat (gyermek és unokák) + feleségek,

2. (apa + anya) + (férfiági szülők) + kiskorú gyermekek (kiscsalád),

3. (apa + anya) + (férfiági szülők) + (felnőtt nőtlen fiúk, hajadon lányok) —, hogy csak néhány variációs lehetőséget említsünk. Van azonban egy modell, amely a délszláv zadrugamodellek közül hiányzik, illetve nagyon ritkán fordul elő, amikor a szolgál/szolgák és családjuk együtt él, egyenrangú félként a családdal. Ezt a modellvariációt az adózási rendszer, a termelési szint hozta létre:

1. (apa + anya) + (nő és nőtlen gyermekek családjukkal) + szolgál/szolgák. A variációk száma itt is nagy. A szlavóniai magyar nagycsalárendszerből azonban — állapítja meg a továbbiakban a szerző — hiányzik az a lehetőség, hogy idegen családok társulnak egy szövetkezetbe. Az ok valószínűleg az lehetett, hogy a kiscsaládok is megvoltak a nagycsaládok mellett.

A zadrugák létszámát illetően különbözőek az adatok. A szájhagyomány szerint pl. Kórogyon Pikó szülékénél 16-an éltek egy családban, de a század elején Dezső-Pikó János nagycsaládjában 24-en voltak. 1842-ben a hivatalos iratok 117 családot említenek Kórogyon 11 taggal.

A szövetkezetek megalakulásának célja, ahogyan azt a gazdag szak-

irodalom szinte egybehangzóan megállapítja, a gazdasági célszerűség. A feudális termelési mód szerinti egyszerű árutermelés hozta létre ezt a vérségi kapcsolatra épülő szervezetet, mely hasznos a földesúrnak is, a jobbágnak is, csak az egyház ellenzi a kevés adó miatt. A módosabb Kórógyon sokszor 50—60 hold föld is volt egy-egy nagycsalád birtokában. A család együttesen jobban védekezhetett a kizsákmányolás ellen, okosabb munkamegosztással pedig jobb életfeltételeket teremtettek a tagoknak. A szlavóniai magyar falvakban a nagycsaládrendszer az 1940-es évekig megvolt néhány családban.

A könyv II. részében a szlavóniai magyarok (kórógyiak) nagycsaládrendszerét mutatja be a szerző, egészen a község letelepedésétől kísérvé a lakosság életének alakulását. Tudományos megalapozottsággal — ami egyébként az egész kötetre jellemző — ismerteti a kórógyi nagycsaládok felépítését. A családon belüli hierarchia fontos tényezője az együttélésnek. A szövetkezet ura és parancsolója a gazda, vele majdnem azonos szinten van a gazdasszony, a háztartás feje. Alattuk a férfiak csoportja, ezek alatt az asszonyok, akik ki voltak szolgáltatva nem sok belszólásuk volt a nagycsalád életébe. A gyerekek és tehetetlen öregek a ranglétra legalsóbb fokán voltak, még a szolgák is megelőzték őket. A családban szigorúan meghatározott munkamegosztás volt, mindenkinek, még a gyerekeknek is megvolt a napi feladata. „Rongyosok vótunk — emlékezik vissza az egyik adatközlő, az ötötünkön fót hátán fót vót. Az asszonyok nem győztek eliget fonni meg szünni, hügy valahutyó bétakargassanak. Éjjel-nappal dógoztak velünk együtt, és mégse birtok utóérni magunkat.” A munka beosztásakor tekintethe vették a kort, a nemet és családi állapotot. A zadrugában történő gazdálkodásról írt fejezetben a földművelés, állattenyésztés, halászat, vadászat kap részletes bemutatást, gyakran a néprajzi vonatkozásokat is kiemeli a szerző. Figyelmet érdemel az ősi ház és gazdasági udvar beosztása, valamint az étkezés és öltözködés a nagycsaládokban.

Hétköznap élet a III. rész címe, mely a néprajz szempontjából is jelentős. Játékok, népdalok, ünnepi szokások, a fonóház, szüret, kukoricafosztás szokásai szerepelnek itt, de a jegyesség és lakodalom menete is bemutatást nyer. A nagycsaládok hiedelemvilágával is megismerkedünk a házaselet, szülés, gyermekágy, gyógyítás, rontás, halál és temetkezés témakörén belül. A rokonsági kapcsolatok elnevezésének gazdagsága a családi közösség társadalomszervezeti jelentőségét mutatja. Itt esik szó az iskoláztatásról, a nagycsalád és a világi közigazgatás problémáiról is.

A monográfia befejező részében röviden összegezi a szerző munkája lényegét, a függelékben pedig az adatszolgáltatók és a felsorolt szakirodalom mellett gazdag fényképanyaggal találkozunk. *A nagycsaládrendszer Szlavóniában* Penavin Olga munkásságában és a jugoszláviai magyar könyvkiadásban is kimagasló helyet foglal el.